

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Інститут української мови НАН України
Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ

ШУМЕНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЄПІСКОПА
КОНСТАНТИНА ПРЕСЛАВСЬКОГО

Матеріали

I Міжнародної славістичної конференції, присвяченої пам'яті святих Кирила і Мефодія

Харків – Шумен
Харківське історико-філологічне товариство
11 травня 2021 року

Матеріали I Міжнародної славістичної конференції, присвяченої пам'яті святих Кирила і Мефодія / за заг. ред. О. О. Маленко.
Харків – Шумен : ХІФТ, 2021. 344 с.

Рекомендувала до друку вчена рада Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
(протокол № 5 від 2 червня 2021 року)

ISBN 978-966-1630-51-1

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3281 від 18.09.2008.

Редакційна колегія:

Маленко О. О., докт. філол. наук, проф.; ХНПУ імені Г. С. Сковороди
Корнієнко С. І., канд. філол. наук, доц., докторант; ХНПУ імені Г. С. Сковороди
Умрихін Л. В., канд. філол. наук, доц.; ХНПУ імені Г. С. Сковороди

Рецензенти:

Радчук О.В., докт. філол. наук, доцент, професор кафедри зарубіжної літератури та слов'янських мов; ХНПУ імені Г. С. Сковороди.
Сюта Г. М., докт. філол. наук, ст. наук. співроб. відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики; Інститут української мови НАН України.

У «Матеріалах» уміщено доповіді українських, болгарських, молдовських мовознавців, літературознавців, істориків, педагогів-методистів, філософів, мистецтвознавців, які взяли участь у I Міжнародній славістичній конференції, присвяченій пам'яті святих Кирила й Мефодія, що відбулася в Харкові 11 травня 2011 року. Питання наукового обговорення висвітлюють основні напрями сучасних досліджень у філології, історії, дидактиці, філософії освіти.

Для науковців, викладачів, здобувачів вищої освіти всіх рівнів, учителів.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
вул. Валентинівська, 2, м. Харків, Україна, 61168

© Автори доповідей, 2021
© Дизайн Т. Лисиченко, 2021

Горголюк Ніна

ДО ПРОБЛЕМИ ТИПОЛОГІЇ МОДАЛЬНОСТІ:
ПРЕЗУМПТИВНІ ПИТАЛЬНІ ВИСЛОВЛЕННЯ 54

Горенко Вікторія

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПАРАДИГМИ «УКРАЇНА — СВІТ»
У МОВОМИСЛЕННІ ІВАНА ПЕРЕПЕЛЯКА 60

Григор'єва Ольга

ПОРУШЕННЯ ЛІТЕРАТУРНИХ НОРМ
НА ТЛІ УСНОГО ПОБУТОВОГО ДИСКУРСУ 67

Ільченко Ірина

ВІДАНТРОПОНІМНІ ТОПОНІМИ
ТЮРКСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ ЗАПОРІЗЬКОГО КРАЮ 72

Казимилова Ірина

ДІАХРОНІЙНИЙ КОРПУС ЛІНГВІСТИЧНИХ ТЕКСТІВ:
ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ 78

Кисла Наталія

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІЮВАННЯ ПРИЙМЕННИКІВ
ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ПІДСТАВИ (ПІДГРУНТЯ) 83

Князь Тетяна

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ 88

Колосова Ольга

ДАВНЯ СЛОВ'ЯНСЬКА СИМВОЛІКА В НАУКОВИХ
ДОСЛІДЖЕННЯХ ОЛЕКСАНДРА ПОТЕБНІ 93

Корнієнко Світлана

СТАРΟΣЛАВЯНСКИТЕ ЗАЕМКИ В УКРАИНСКИЯ
КНИЖОВЕН ЕЗИК ОТ XIX ВЕК В СЕМАНТИЧЕН АСПЕКТ 97

Отже, презумптивні питальні речення-висловлення кваліфікуємо як конструкції з нестандартною семантикою, що демонструють різні типи модальності. Релевантними для визначення типу модальності презумптивних питальних висловлень є уналежнення до інформативних чи імперативних мовленнєвих жанрів та семантика модальних предикатів.

Література

1. Бріцин В. М. Модальність і предикативність: лінії розмежування і протиставлення. *Мовознавство*. 2015. № 2. С. 77–85.
2. Рестан П. Синтаксис вопросительного предложения. Общий вопрос. Осло–Берген–Тромсе : Universitetsforlaget, 1969.
3. Словник української мови: в 11 томах. Київ : Наук. думка, 1970–1980. Т. 3, 1972.

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПАРАДИГМИ «УКРАЇНА — СВІТ» У МОВОМИСЛЕННІ ІВАНА ПЕРЕПЕЛЯКА

Горенко Вікторія

здобувачка ступеня доктора філософії

кафедри української мови,

Харківський національний педагогічний університет

імені Г. С. Сковороди

viktoriagorenko@ukr.net

Проблема наукового вивчення й опису української мови набуває сьогодні концептуально-світоглядного характеру, у вимірі чого мова постає як вияв ментального, емоційного й інтелектуального зрізу свідомості людини. Рідна ж мова відбиває етноментальні площини людського

світосприймання. Для українського поета-харків'янина Івана Перепеляка образ *рідна мова* перебуває в одному ряду з такими концептуалізованими образами «*батьківська оселя*», «*материнська турбота й ласка*», «*батьківські повчання*», «*Батьківщина*», тому поет за допомогою художнього слова спілкується зі своїм *Я*, з довіллям, народом, рідним домом, вітчизною і навіть з усім світом. Його мовосвіт відтворює автобіографічні події чуттєво і тонко, створює різноманітні ліричні образки, які відзначаються ідіостильовою оригінальністю. Якщо згадати жанрову форму сонету або дрібніші поетичні форми, зокрема хайку, рубаї, тріолети, ронделі, то відзначаємо обережне, часом шанобливе ставлення поета до рідної мови шляхом реалізації традиційної культури використання українського слова.

Мовосвіт І. Перепеляка тісно пов'язаний з багатьма важливими аспектами використання слова, як важливого «поетичного інструменту комплексної взаємодії звукового смислового зображувального, ритміко-мелодійного начала. Загалом, у поезії мова постає як «одиниця соціального рівня з кількома вербальними маркерами на позначення статусних характеристик (мова — рідна, народна, державна), концептуалізуючись у мовній картині автора» [Голобородько 2010: с.199]. У художньо-свідомісній програмі Івана Перепеляка можна виокремити декілька моделей: «*образ автора*», який поєднується з особистими позиціями митця, виявленням співвідношень між поглядами і творчістю; «*слово автора*», яке є віддзеркаленням ідіостилу самого поета; «*мова персонажа*», яка знайомить кожного читача на рівні характеристики, виокремлення та індивідуальних форм мовлення героїв.

У художньо-семантичній площині поетичних текстів автора спостерігаємо органічне поєднання образів *мова й народ*. СЛОВО для автора протягом багатьох століть «*шукало стежку, хоч вузьку, / ішло, одягнуте у відчай*»,

завдяки титанічній праці І. Федорова друковане слово «у келії чернечій... шукало не підпільну втечу [Перепеляк 2013 Т. 1: с. 104]. Символічний концепт УКРАЇНА ототожнюється з багатостраждальною землею, народом і писемністю, які зазнавали експансії з боку різних загарбників: «Крізь хащі пробиваючись віків, / Несла свою райну Україна, / Щоб виплакати німотою слів...» [Перепеляк 2013: с. 104]. Драматичне становище рідного слова відбите в останній строфі вірша «Слово»: «слово потрясла знов гіркота. / Хіба ж те слово може довго спати, / Коли дихнуло смертю од хреста...» [Перепеляк 2013 Т. 1: с. 104].

Ми ставимо за мету показати реалізацію семантичної площини АВТОР — СВІТ, зосередившись на суб'єктивному й об'єктивному началах відображення поняття СВІТ. Важливо знати ці начала: об'єктивне зумовлюється суб'єктивним (індивідуальним) характером мислення кожної людини (унікальна суспільна практика — духовний шлях кожного народу, що використовує рідну мову); суб'єктивне — це зв'язок антропоморфності і людського ставлення до світу і між тим специфічною формою світорозуміння та світосприйняття. Для поета Івана Перепеляка світ розкривається в його відповідних картинах, які зазвичай у поетичній свідомості формуються в різних аспектах «світовідчуття, світорозуміння, світосприйняття, світочуття, світобачення, світооцінки, світоуявлення, в актах переживання світу як цілості й актах світодії» [Голобородько 2010: с. 63]. Тобто в цих вимірах формується мовомислення митця, що оприявнюється його поетичним ідіостилем. Мовомислення Івана Перепеляка ми намагатимемося досліджувати у трьох вимірах: Перепеляк — майстер поетичних зіставлень, продовжувач традицій української національної і світової поетичної думки; Перепеляк — філософ і громадянин із розвинутим історичним і філософським

мисленням. І нарешті Перепеляк — тонкий лірик, для якого характерний величезний діапазон миттєвостей людського буття.

У творак поета ми розрізняємо дві моделі (картини) світу — концептуальну й мовну. Оскільки концептуальна картина характеризується більшою сталістю, упорядкованістю й системністю, то мовна картина художника слова є прямим відображенням його власних відчуттів і ціннісних орієнтирів шляхом побудови власної мовної форми. Прокоментуємо поняття СВІТ і звернімося до «Філософського енциклопедичного словника», де зазначено, що світ розуміють, як: 1) усе сутнє, що може знаходитися у світі; 2) буття цього сутнього, що може виступати в певних групуваннях, наприклад, «світ математики»; 3) те, у чому відбивається людське існування, наприклад, суспільний світ, «ми», або «власне» і найближче (домашнє) середовище; 4) «світовість», яка існує одночасно в собі (апріорі) і як модус різних «світів» [ФЕС 2002: с. 270]. За М. Хайдегером, світ є видом буття людського існування і проникненням у трансцендентальний стан людського існування, що уможливило подолання поняття свідомості й супутнього йому поняття абстрагованості від світу й ізольованості суб'єкта» [ФЕС 2002: с. 270]. Одинадцятитомний «Словник української мови» подає кілька значень лексеми «світ»: 1) сукупність усіх форм матерії; 2) окрема частина всесвіту; 3) земна куля, Земля, з усім, що на ній є; 4) людське суспільство, об'єднане певними соціальними, культурно-історичними та етнографічними ознаками; 5) певна галузь, сфера діяльності людей; коло людей, об'єднаних спільністю професій, належністю до якого-небудь середовища [СУМ 1970–1980: с. 89]. Доречно зауважити, що в смислового наповненні концепту СВІТ домінантною є просторовість, що асоціюється з іншими концептами ПРОСТІР, ЧАС, ЗЕМЛЯ, ЖИТТЯ, ВСЕСВІТ тощо.

Герої творів І. Перепеляка здебільшого бачать відмінності між двома протилежними світами: реальним (дійсним, традиційним) і вимріяним (уявним, фантастичним), де автор використовує різні художні прийоми, у яких репрезентує складність і неповторність світу, миттєвість і вічність, одвічне протистояння і співіснування буденного і прекрасного. А для поезії Івана Перепеляка відчуття світу представлене не тільки в малих ліричних творах, а й у розлогих художніх формах — історичних, ліричних, драматичних, філософських, політичних поемах, навіть у поемі-феєрії. У низці поезій у художньо-семантичній площині авторського ідіостилю власне бачення світу реалізується в моделях *«солодкі спогади»*, *«трагічне минуле»*, *«реальна дійсність»*, *«світле щасливе майбуття»* тощо. Теорія *«двох світів»* представлена поетом у різних формах: сну, мрій, уявних перенесень героя в мрію, звернень до Бога. Звертає увагу поетове здивування *«Божим світом»*, який є складним, загадковим, суперечливим і тому важливо усвідомлювати, що навколо художньо-семантичної сфери СВІТ — БОГ з'являється ряд мовних образів емоційно-експресивного наповнення й репрезентантів християнського світо-сприймання концепції безкінечного Бога-творця.

Мовно-поетична репрезентація ліричного Я щодо живої й неживої природи в художньому макротексті Івана Перепеляка нагадує різноманітну багатошарову цілісність, яка складається з моделі індивідуальної світобудови, художньо-мистецьких особливостей митця, лінгво-поетичної динаміки, як наслідок — художні тексти нагадують будову й близького середовища, і далеких світів, або світ природи і світ просторовий, світ людей і власний світ (Я — СВІТ), світ матеріальний і духовний, світ реальний та вигаданий. Читаючи рядки творів І. Перепеляка, які відбивають взаємовплив світу людини та світу природи, маємо відчуття невід'ємності, захищеності,

важливості поетичного Я: *О квіт, землі. І обійма тривога. / Його ніде не бачив я такого, / Як у своїй полтавській стороні* [Перепеляк 2013 Т. 1: с. 71]; *А я очима / Все блукав по хаті, / Боявся / Зайчик / Сонячний / Згубить...* [Перепеляк 2013 Т. 1: с. 251]; *Оглянувши поле, / Прощаюся довго й нелегко. / Щось ляже на душу. / І знову цю ніч не засну. / І зойкне душа, як в осінньому небі лелека / Вклонюся землі / І світлій над степом зорі... / І степ не докличеться / Довго з дороги мене* [Перепеляк 2013 Т. 1: с. 544-545].

Вербальним аналогом концепту СВІТ є ЖИТТЯ, що зіставляється з іншими поняттями; так, наприклад у парадигмі ХАТА — ПРИРОДА — СВІТ ми бачимо цей зв'язок із реальними життєвими проблемами, поданими в етично-світоглядних вимірах: *Пустка подвір'я, порожні вікна, білені стіни, тиша твого порогу, ти стоїш безпорадна: / як тепер далі нам жить?; Ручка дверна, матері потиск останній, попелище літ. Як бачимо, персоніфікований образ Іванової оселі постійно нагадує ліричному герою цей вічний образ: «густим бур'яном заростають щебетки ластівок; стіни...взялися холодним інеем; тиша...порогу мене морозом пройма; і ти стоїш безпорадна»* [Перепеляк 2013 Т. 1: с. 128].

Сентиментально втілює автор ідею вічного (загробного) життя матері в парадигмі ЖИТТЯ — МОГИЛА — СВІТ — ЗЕМЛЯ — ТОЙ СВІТ: *Я гостем почувуюсь у житті, / Коли приходжу на твою могилу; І знов на душу смуток, наче брила. / І знову світ стає у чорноті! Наступна земля... / Почувся б голос твій хоч звіддала... Спішу до тебе кожен раз; Знаю, виглядаєш з того світу...* [Перепеляк 2013 Т. 1: с. 565]. Символічний образ калини уявно передає душу конкретної людини: *Лиш калинові затремтіли віти* [Перепеляк 2013 Т. 1: с. 565]. Своєрідний вимір реалізації концепту ЖИТТЯ маємо в авторських контекстах, репрезентованих у формі інтимних інтонацій, надій і сподівань ліричного героя. Цей

контекст реалізовано в парадигмі КРАСА — НАДІЯ — ПОГЛЯД — ВРОДА — КОХАННЯ: *Горю, немов вогнем і аж німію, слово часом вимовить не смію, кожній нашій зустрічі радію, не остання ти моя надія, погляд твій для мене нагорода; чи зрозумієш ти мою любов, / моє кохання і моя ти вродо?* [Перепеляк 2013 Т. 1: с. 437].

У поетичному мовосвіті Івана Перепеляка концепт СВІТ втілений у структурно-смысловому складнику ПРОСТІР, що репродукує відчуття просторової об'ємності, масштабності, панорамності. Маємо на увазі, що цей концепт охоплює стихію води, яка вербалізуються в мовних образах річки, дощу, моря, океана, та стихії повітря в образах неба, даличини, хмар. Поет віддає перевагу описам картин природи не тільки рідної української землі, а й інших світів: *А небо все ясніш пливе над світом* [Перепеляк 2013 Т. 1: с. 540]; *І знову світ встає у чорноті* [Перепеляк 2013 Т. 1: с. 565]; *...буде...купатися в росах збентежений світ* [Перепеляк 2013 Т. 1: с. 280]; *І відкривався із полотен світ* [Перепеляк 2013 Т. 1: с. 548-549]; *Йди в світи сміливо / Цей світ жорстокосердий* [Перепеляк 2013 Т. 1: с. 31].

Для кожної людини головним у житті є місце, де вона народилася, зростала, творила, дбала про свій добробут та близьких їй людей. Мала Батьківщина, рідний край, земля батьків і дідів постійно нагадують про причетність до символічного образу, що відлунює в серцях багатьох поколінь, нагадує нащадкам бути пильними та відданими, любити й створювати красу, неповторність, незалежність. Топонім *Україна* вживається в поезії Івана Перепеляка не тільки як домінуючий просторовий, але й концептуальний в онтологічному вимірі образ: *Україно! / У твій день погожий / Щастя нам судилося одне*. Тож творчість Івана Перепеляка є основою для різнопланових інтерпретацій і декодувань авторських смислів, які є актуальними для сучасних українців.

Література

1. Голобородько К. Побудова художньої моделі світу як характерна риса ідіостилію української поезії. *Південний архів: Зб. наук. праць. Серія: Філол. науки.* Херсон, 2000. Вип. 8. С. 56–59.
2. Голобородько К. Ю. Ідіостиль Олександра Олеся: лінгвокогнітивна інтерпретація. Харків : ХІФТ, 2010.
3. Єрмоленко С.Я. Українське художнє слово як ознака духовності народу. *Вивчаємо українську мову та літературу.* 2004. № 9. С. 2–5.
4. Перепеляк І. М. Поезії та поеми. Т. 1. Харків, 2013.
5. Перепеляк І.М. Поезії та поеми. Т. 2. Харків, 2013.
6. Словник української мови : в 11 томах. Київ, 1970–1980.
7. Топоров В. Н. Словарная статья. Риторика. Языкознание. Большой энциклопедический словарь. Москва, 2000.
8. Філософський енциклопедичний словник. Т. VI. Київ, 2002.

ПОРУШЕННЯ ЛІТЕРАТУРНИХ НОРМ НА ТЛІ УСНОГО ПОБУТОВОГО ДИСКУРСУ

Григор'єва Ольга

*кандидат філологічних наук, доцент,
Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка
olga1405grigorieva@gmail.com*

За роки незалежності українська мова як державна зробила великий крок уперед: розширилася сфера функціонування української мови, зріс інтерес до неї як українськомовних, так і не українськомовних громадян